TOETSBLOK 2

Thema 3 & 4

Werkboek

THEMA 3

Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Brede welvaart & schaarste van de aarde

THEMA 4

Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Marktfalen, accijns en de rol van de staat

Leerjaar 2 kader/TL

Naam: _____ klas: _____

Versie november 2026

Inhoud

Thema 3 — Temu, Shein & de echte prijs van je kleding 3

Les 3.1 — Een trui voor €4,-: hoe kan dat? 4

Les 3.2 — Welvaart in enge zin en brede welvaart: wat is de échte prijs? 7

Les 3.3 — Externaliteiten: de kosten die niet op het prijskaartje staan 10

Les 3.4 — Wereldwijde handelsstromen: hoe reist jouw trui de wereld rond? 14

Les 3.6 — Bewust kopen: check je eigen kledingstuk 18

Extra rekenopdrachten 20

Thema 4 — Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid 21

Les 4.1 — Waarom bemoeit de overheid zich met jouw vape? 22

Les 4.2 — Accijns en verbruiksbelasting: de prijs als wapen tegen externe effecten 25

Les 4.3 — Subsidies: belonen in plaats van straffen 29

Les 4.4 — Betutteling of bescherming? Het grote overheidsdebat 33

Les 4.5 — Ontwerp zelf overheidsbeleid 37

Extra rekenopdrachten 39

Toetsvoorbereiding 41

THEMA 3

Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Brede welvaart & schaarste van de aarde

Leerjaar 2 kader/TL

Les 3.1 — Een trui voor €4,-: hoe kan dat?

Leerdoel: Je legt in je eigen woorden uit wat schaarste is. Je noemt één voorbeeld van een grens van de aarde. Je herkent één truc waarmee een shopping-app je verleidt.

Theorie & uitleg

Je scrolt door een app. Je ziet een trui voor €4,-, gratis verzonden vanuit een fabriek aan de andere kant van de wereld. Een dag later staat er alweer een nieuwe collectie. Apps als **Temu** en **Shein** zetten elke dag duizenden nieuwe kleren online, voor lage prijzen. Dit heet **ultrafast fashion** : kleding die heel snel wordt gemaakt, verkocht en weer weggegooid.

De vraag die in dit thema centraal staat: als iets zó goedkoop is, wie betaalt dan eigenlijk de échte prijs?

Schaarste

Mensen willen altijd meer dan er is. Maar geld, tijd en grondstoffen zijn beperkt. Er is dus niet genoeg voor alles wat iedereen wil. Dat heet **schaarste** . Daarom moet je kiezen.

De grenzen van de aarde

Ook de aarde heeft **grenzen** . Er is maar een beperkte hoeveelheid schoon water, goede grond en grondstoffen. En de lucht kan maar een beperkte hoeveelheid vervuiling aan. Voor kleding is veel water en energie nodig. En veel kleding wordt snel weggegooid.

'Gratis verzending' is nooit echt gratis

Iemand betaalt altijd. Soms zit het in de prijs. Soms betalen anderen: mensen die last hebben van vervuiling. In les 3.3 leer je hier meer over.

Kernbegrippen

Schaarste

Er is niet genoeg voor alles wat mensen willen. Daarom moet je kiezen.

Ultrafast fashion

Kleding die heel snel wordt gemaakt, verkocht en weer weggegooid. Bijvoorbeeld bij Temu en Shein.

App-trucs (verleidingstechnieken)

Trucs in een shopping-app zodat je sneller koopt. Bijvoorbeeld een klokje dat aftelt, een spelletje of een melding op je telefoon.

De grenzen van de aarde

De aarde heeft maar een beperkte hoeveelheid schoon water, grond en grondstoffen. De lucht kan ook maar een beperkte hoeveelheid vervuiling aan.

Verborgen kosten (bij 'gratis verzending')

Kosten die je niet op het prijskaartje ziet, maar die iemand wel betaalt. Ze zitten in de prijs, of anderen betalen ze.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat schaarste betekent.

2. Wat wordt bedoeld met 'de grenzen van de aarde'?

3. Noem twee kenmerken van ultrafast fashion.

Informatiebron — nieuwsbericht

Voorbeeldbericht: naaisters verdienen een paar cent per trui

Een journalist bezocht een fabriek die kleding maakt voor verschillende internationale fast-fashionmerken. Werknemers vertelden dat ze voor het naaien van een trui omgerekend ongeveer 20 cent per stuk verdienen, terwijl diezelfde trui online voor 4 euro wordt verkocht.

4. Gebruik de bron. Noem twee andere kostenposten (naast het naailoon) die ook nog in de verkoopprijs van 4 euro moeten zitten.

5. Noem twee trucs waarmee een shopping-app je sneller laat kopen. Leg bij één truc uit hoe die werkt.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Leg uit waarom 'gratis verzending' economisch gezien nooit echt gratis is.

7. Geef een voorbeeld van een keuze die je zelf maakt vanwege schaarste van geld, en een voorbeeld vanwege schaarste van tijd.

8. Leg uit waarom fast fashion-platforms extreem lage prijzen kunnen aanbieden.

Les 3.2 — Welvaart in enge zin en brede welvaart: wat is de échte prijs?

Leerdoel: Je legt in één zin uit dat "goedkoop" niet altijd "goed voor iedereen" betekent. Je noemt één voorbeeld bij kleding.

Theorie & uitleg

Voor €4,- een trui kopen lijkt op het eerste gezicht puur voordelig: je hebt meer geld over voor andere dingen. Maar economen kijken breder dan alleen de prijs op het schermpje.

Welvaart in enge zin

Welvaart in enge zin gaat over geld: wat kun je kopen van je geld? Een lage prijs is dan goed. Je houdt geld over.

Brede welvaart

Brede welvaart kijkt verder dan geld. Ook gezondheid, een schoon milieu en veiligheid tellen mee. Het CBS kijkt op drie manieren:

- **Hier en nu:** hoe gaat het nu met mensen in Nederland?
- **Later:** is er later nog genoeg over, bijvoorbeeld schone lucht?
- **Elders:** gaat het ten koste van mensen in andere landen?

Een trui van €4,-

Enge zin: jij houdt geld over.

Hier en nu: word je er echt blij van, of maar heel even?

Later: er zijn water en grondstoffen gebruikt. Die zijn weg.

Elders: de naaister verdiende heel weinig.

Burgerschap — Je mag jezelf zijn

Koop je iets omdat je het nodig hebt? Of om het leuke gevoel? Allebei mag. Als jij zelf maar kiest.

Wat telt mee? Welvaart in enge zin, in ruime zin en brede welvaart

	Enge zin	Ruime zin	Brede welvaart
Inkomen en wat je kunt kopen	ja	ja	ja
Gezondheid, vrije tijd, rust	nee	ja	ja
Milieu en toekomstige generaties (later)	nee	nee	ja
Mensen in andere landen (elders)	nee	nee	ja

Kernbegrippen

Welvaart in enge zin

Wat je met je geld kunt kopen.

Brede welvaart

Welvaart waarbij je ook kijkt naar gezondheid, het milieu en veiligheid. Ook voor mensen later en mensen in andere landen.

Hier en nu / later / elders

Drie manieren om naar brede welvaart te kijken: hoe gaat het nu? Is er later nog genoeg? Gaat het ten koste van mensen in andere landen?

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg het verschil uit tussen welvaart in enge zin en brede welvaart.

2. Noem de drie invalshoeken die het CBS gebruikt om brede welvaart te meten.

3. Geef een voorbeeld van iets dat bij brede welvaart hoort, maar niet in geld is uit te drukken.

Zilver: Toepassing & Rekenen

4. Een trui van €4,- verhoogt jouw welvaart in enge zin. Leg uit hoe dit tegelijk ten koste kan gaan van brede welvaart 'elders'.

5. Leg uit hoe overmatig kopen ten koste kan gaan van brede welvaart 'later'.

6. Bedenk zelf een voorbeeld waarbij welvaart in enge zin stijgt, maar brede welvaart daalt.

7. De naaister die jouw trui van €4,- maakte, verdiende heel weinig. Bij welke manier van kijken naar brede welvaart past dit: hier en nu, later of elders? Leg uit.

8. Noem iets waardoor jouw brede welvaart stijgt, terwijl het (bijna) geen geld kost.

Les 3.3 — Externaliteiten: de kosten die niet op het prijskaartje staan

Leerdoel: Je legt in je eigen woorden uit wat een negatief extern effect is. Je noemt één voorbeeld bij goedkope kleding.

Theorie & uitleg

Waarom kan een trui €4,- kosten, terwijl het verven van de stof water vervuilt, het maken CO2 uitstoot en het vervoer een vliegtuig vult? Het antwoord: een deel van die kosten wordt wel gemaakt, maar staat niet op het prijskaartje. Iemand anders draagt ze.

Extern effect

Een **extern effect** is een gevolg voor andere mensen dan de koper en de verkoper. Het zit niet in de prijs. Is het een nadeel? Dan heet het een **negatief extern effect** . Voorbeeld: een fabriek loost verf in de rivier. De mensen die daar wonen, hebben er last van. Maar zij krijgen er niets voor terug.

Voorbeelden bij kleding

- Vuil water door verf.
- Uitstoot van CO2 door vliegtuigen en fabrieken.
- Bergen afval van weggegooide kleding.

De echte kosten

Het bedrijf betaalt stof, loon en transport. Dat zijn de **productiekosten** . De schade voor anderen zijn de **externe kosten** . Samen zijn dat de **maatschappelijke kosten** : de echte kosten voor iedereen.

Een negatief extern effect bij een goedkoop shirt

1. Fabriek verft en naait: het shirt wordt gemaakt ->
2. Jij koopt het shirt: je betaalt alleen de prijs ->
3. Anderen dragen de schade: vervuilde rivier, CO2, afvalberg

Maatschappelijke kosten van een shirt = productiekosten + externe kosten (voorbeeld)

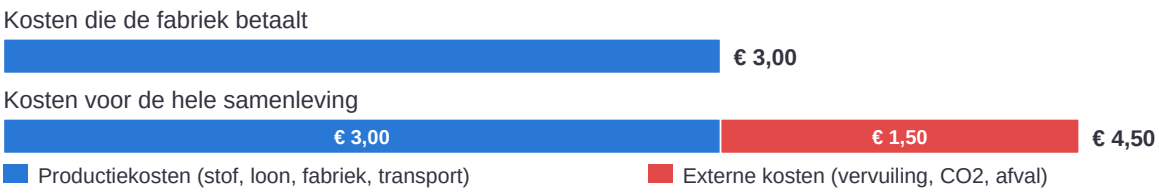

De externe kosten staan niet op het prijskaartje: anderen dragen ze. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Kernbegrippen

Extern effect (externaliteit)

Een gevolg voor andere mensen dan de koper en de verkoper. Het zit niet in de prijs.

Negatief extern effect

Een extern effect dat schade geeft aan anderen. Bijvoorbeeld vuil water door een fabriek.

Productiekosten

De kosten die het bedrijf zelf betaalt, zoals stof, loon en transport.

Maatschappelijke kosten

Alle kosten van een product voor de hele samenleving: productiekosten + externe kosten.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat een extern effect is.

2. Noem twee voorbeelden van negatieve externe effecten bij fast fashion.

3. Wat is het verschil tussen productiekosten en maatschappelijke kosten?

4. Vul in: productiekosten + externe kosten = ...

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Een T-shirt heeft €5,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €7,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

6. Waarom zou een fabriek zelf geen reden hebben om vrijwillig minder te vervuilen, als de kosten daarvan bij de omgeving liggen?

7. Een spijkerbroek heeft €15,- productiekosten, de externe kosten worden geschat op €10,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

8. Leg uit waarom consumenten vaak niet doorhebben dat ze eigenlijk niet de volledige prijs van een product betalen.

9. Een fabriek loost verf in een rivier. Wie heeft daar last van? En betaalt de fabriek voor die schade? Leg uit.

10. Een jas heeft €20,- productiekosten. De externe kosten zijn €12,-. Bereken de maatschappelijke kosten.

Rekenopdrachten

1. Het maken en verkopen van een T-shirt kost het bedrijf €6,- (productiekosten). De externe kosten (vervuiling en uitstoot) worden geschat op €9,-. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

2. De maatschappelijke kosten van een broek zijn in totaal €18,-. De productiekosten zijn €6,-. Hoeveel euro aan externe kosten zit hierin?

Antwoord (€): _____

3. Een jurk heeft productiekosten van €8,-. De externe kosten worden geschat op 50% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

4. Een jas heeft productiekosten van €10,-, maar de maatschappelijke kosten worden geschat op €25,-. Hoeveel procent hoger zijn de maatschappelijke kosten dan de productiekosten?

Antwoord (%): _____

5. Een broek heeft productiekosten van €12,-. Onderzoekers schatten de externe kosten op 75% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

6. Kledingstuk A heeft €4,- productiekosten en €6,- externe kosten. Kledingstuk B heeft €10,- productiekosten en €3,- externe kosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten van het kledingstuk met de hoogste maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

7. Een trui heeft productiekosten van €3,-. De externe kosten worden geschat op 200% van de productiekosten. Wat zijn de maatschappelijke kosten?

Antwoord (€): _____

8. De maatschappelijke kosten van een kledingstuk bestaan uit €5,- productiekosten en €15,- externe kosten. Hoeveel procent van de maatschappelijke kosten bestaat uit externe kosten?

Antwoord (%): _____

Les 3.4 — Wereldwijde handelsstromen: hoe reist jouw trui de wereld rond?

Leerdoel: Je beschrijft in eigen woorden dat een kledingstuk via meerdere landen bij jou terechtkomt. Je noemt daarbij minstens twee landen of stappen.

Theorie & uitleg

Eén kledingstuk is vaak al in drie of vier landen geweest, voordat het bij jou is. Dat is geen toeval. Het komt door **globalisering** en **arbeidsdeling** .

Globalisering

Landen, bedrijven en mensen over de hele wereld werken steeds meer samen. Ze handelen veel met elkaar. Dat heet **globalisering** . Daardoor wordt een product vaak in meerdere landen gemaakt.

Specialisatie

Elk land doet het deel waar het goed of goedkoop in is. Dat heet **specialisatie** . Het ene land heeft veel goedkope arbeid, voor het naaien. Een ander land heeft grote machines, voor het weven van stof. Zo wordt het product goedkoper.

De reis van een kledingstuk (voorbeeldroute)

1. Katoenveld — bv. India of de VS

De grondstof (katoen) wordt geteeld en geoogst.

2. Spinnerij & weverij — bv. Bangladesh of Vietnam

Katoen wordt gesponnen tot garen en geweven tot stof.

3. Kledingfabriek — bv. China of Bangladesh

De stof wordt geknipt en genaaid tot een kledingstuk.

4. Distributiecentrum — bv. China

Kledingstukken worden gesorteerd, verpakt en klaargemaakt voor verzending.

5. Vervoer — via lucht- of zeevracht

Het pakketje reist duizenden kilometers naar de klant.

6. Jouw brievenbus — Nederland

Het kledingstuk komt aan, vaak binnen een paar dagen.

Let op: dit is een voorbeeld. Bij Shein en Temu gaat het vaak anders. Daar wordt veel kleding in kleine fabrieken in China gemaakt. Daarna gaat het als los pakketje met het vliegtuig direct naar de klant. Er zit geen winkel tussen.

De vier sectoren

Alle bedrijven en organisaties kun je verdelen in vier groepen. Zo'n groep heet een **sector** . De reis van jouw trui gaat door bijna alle sectoren:

- **Primaire sector** : grondstoffen uit de natuur halen. Voorbeeld: het katoenveld (stap 1).
- **Secundaire sector** : grondstoffen verwerken tot producten (industrie). Voorbeeld: de spinnerij en de kledingfabriek (stap 2 en 3).
- **Tertiaire sector** : diensten die bedrijven verkopen. Voorbeeld: het distributiecentrum, het vervoer en de webshop (stap 4 en 5).
- **Quartaire sector** : diensten die meestal met belastinggeld worden betaald, zoals onderwijs, zorg en de douane die pakketjes controleert.

In Nederland werken verreweg de meeste mensen in de tertiaire en quartaire sector: samen heet dat de **dienstensector** .

Voor- en nadelen van globalisering

Voordelen: lagere prijzen, meer keuze uit producten van over de hele wereld, en werk in de landen waar de kleding wordt gemaakt. In Bangladesh werken miljoenen mensen in de kledingindustrie, vooral vrouwen.

Nadelen: landen worden afhankelijk van elkaar. Banen verdwijnen uit landen waar de fabrieken weggaan. Transport zorgt voor vervuiling. En ver weg is er minder controle op veilig werk.

Stoppen met kopen is daarom niet altijd de oplossing. Dan verliezen de naaisters ook hun werk. Veel organisaties willen liever betere lonen en veiligere fabrieken.

De Europese Unie: één grote markt

Nederland is een van de 27 lidstaten van de **Europese Unie (EU)** . Die landen vormen samen één grote markt, de **interne markt** : goederen, diensten, mensen en geld mogen vrij over de grenzen.

- Tussen EU-landen betaal je **geen invoerrechten** (extra belasting op import).
- Voor producten van **buiten** de EU, zoals pakketjes uit China, gelden voor alle EU-landen dezelfde invoerrechten en regels. Die maken de EU-landen samen.
- Producten moeten voldoen aan Europese eisen, bijvoorbeeld voor veiligheid. De EU kan dus invloed hebben op wat jij in een webshop kunt kopen.

Burgerschap — Je mag meedoen

Veel mensen in andere landen werken mee aan één kledingstuk. Zij en jij zijn dus met elkaar verbonden.

Kernbegrippen

Globalisering

Landen over de hele wereld werken en handelen steeds meer met elkaar.

Specialisatie

Een land of bedrijf doet vooral het deel waar het goed of goedkoop in is.

Primaire sector

Werk waarbij je iets uit de natuur haalt. Bijvoorbeeld een boer of een visser.

Secundaire sector

Werk waarbij je een product maakt. Bijvoorbeeld in een fabriek.

Tertiaire sector

Diensten waar je zelf voor betaalt. Bijvoorbeeld een winkel, een webshop of vervoer.

Quartaire sector

Diensten die met belastinggeld worden betaald. Bijvoorbeeld school, zorg of de politie.

Europese Unie (EU)

Samenwerking van 27 landen. Tussen die landen betaal je geen invoerrechten op spullen.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat globalisering betekent.

2. Wat is specialisatie?

3. Noem twee voordelen en twee nadelen van globalisering.

4. Wat is een voorbeeld van globalisering in het dagelijks leven?

5. In welke sector werkt een katoenboer, en in welke sector werkt iemand in een kledingfabriek?

6. Wat is het verschil tussen de tertiaire en de quartaire sector? Geef van allebei een voorbeeld.

Zilver: Toepassing & Rekenen

7. Leg uit waarom een kledingstuk vaak door meerdere landen reist voordat het bij jou aankomt.

8. Waarom kan het voor een bedrijf goedkoper zijn om in meerdere landen te laten produceren, in plaats van alles in één land?

9. Geef een voorbeeld van een nadeel van globalisering voor werknemers in Nederland.

10. Bekijk de reis van een kledingstuk in deze les. Noem drie stappen, in de goede volgorde, en bij elke stap een land.

11. In Nederland werken de meeste mensen in de dienstensector, terwijl de katoen en de fabrieken van onze kleding vaak in andere landen zitten. Leg uit hoe dat met wereldwijde arbeidsdeling te maken heeft.

12. Een webshop in Duitsland verkoopt jou een trui. Een webshop in China ook. Bij welke trui kunnen invoerrechten gelden? Leg uit waarom.

Les 3.6 — Bewust kopen: check je eigen kledingstuk

Leerdoel: Je onderzoekt een eigen kledingstuk op label, materiaal en keurmerk, en beoordeelt hoe bewust deze aankoop was.

Theorie & uitleg

Je leerde in dit thema waarom een trui van €4,- zo goedkoop kan zijn. En je leerde welke kosten, zoals vervuiling, niet in de prijs zitten. Nu ga je dat toepassen op iets uit je eigen kledingkast.

Kernbegrippen

Label : hierop staat het materiaal, het land waar het gemaakt is en hoe je het wast.

Keurmerk : een teken dat een product aan bepaalde eisen voldoet, bijvoorbeeld eerlijk loon of minder vervuiling. Een betrouwbaar keurmerk wordt gecontroleerd door een onafhankelijke organisatie, niet door het bedrijf zelf.

Bewust kopen : bij het kopen ook denken aan het milieu en aan de mensen die het maakten.

Tip: op de keurmerkenwijzer van **Milieu Centraal** kun je opzoeken hoe betrouwbaar een keurmerk is.

Kernbegrippen

Label

Informatie in een kledingstuk over onder andere het materiaal, het land waar het gemaakt is en de wasinstructies.

Keurmerk

Een teken dat een product eerlijk of beter voor het milieu is gemaakt. Een goed keurmerk wordt gecontroleerd door een andere organisatie.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat kun je vinden op het label van een kledingstuk?

2. Noem een keurmerk dat op duurzame kleding kan staan.

3. Wat is bewust kopen?

Zilver: Toepassing & Rekenen

4. Waarom zegt het land op het label niet alles over hoe eerlijk een kledingstuk gemaakt is?

5. Wat is een risico van een keurmerk waar je nog nooit van hebt gehoord?

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. [2F] Een trui kost €5,-. Bij een actie krijg je 20% korting. Wat betaal je?

Antwoord (€): _____

2. [2F] Een webshop verkoopt 800 kledingstukken per dag. 15% daarvan wordt binnen een maand weer weggegooid. Hoeveel kledingstukken zijn dat?

Antwoord: _____

3. [2F] Een kledingstuk heeft €12,- productiekosten. De externe kosten (vervuiling, uitstoot) worden geschat op 25% daarvan. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (€): _____

4. [2F] Van 250 bestelde kledingstukken wordt 8% binnen een week geretourneerd. Hoeveel stuks zijn dat?

Antwoord: _____

5. [2F] Een pakketje van een halve kilo vliegt 8.000 km van China naar Nederland. Het vervoer van dit pakketje veroorzaakt ongeveer 0,0003 kg CO2 per kilometer. Hoeveel kg CO2 is dat in totaal?

Antwoord (kg): _____

6. [2F] Een kledingstuk kost €9,- exclusief btw. Wat is de prijs inclusief 21% btw?

Antwoord (€): _____

7. [2F] Van een groep van 40 leerlingen zegt 65% weleens iets te kopen bij Temu of Shein. Hoeveel leerlingen zijn dat?

Antwoord: _____

8. [2F] Een pakketje weegt 300 gram en bevat 3 kledingstukken van gelijk gewicht. Hoeveel gram weegt één kledingstuk?

Antwoord (gram): _____

THEMA 4

Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Marktfalen, accijns en de rol van de staat

Leerjaar 2 kader/TL

Les 4.1 — Waarom bemoeit de overheid zich met jouw vape?

Leerdoel: Je legt in je eigen woorden uit wat een negatief extern effect is. Je noemt één voorbeeld bij vapes of energiedrank.

Theorie & uitleg

Eerst: hoe werkt een markt?

Op een **markt** komen kopers en verkopers samen. Samen bepalen ze de prijs. Willen veel mensen iets hebben? Dan gaat de prijs vaak omhoog.

Meestal werkt dat goed. Maar soms gaat het mis: dan zitten niet alle kosten in de prijs. Dan kopen mensen te veel van iets. Dat heet **marktfalen** .

Op een schoolplein staat een groepje vrienden te vapen. Verderop haalt iemand snel een blikje Red Bull uit de automaat. Het lijken simpele, persoonlijke keuzes: jij betaalt, jij gebruikt het, klaar. Toch bemoeit de overheid zich hier steeds meer mee: een **smaakjesverbod** op vapes, en een hogere prijs op suikerdranken. Waarom bemoeit de overheid zich hiermee, terwijl jij het toch zelf betaalt?

Het antwoord heet **marktfalen** . Meestal werkt de vrije markt goed: vraag en aanbod bepalen samen de prijs. Maar soms werkt dat niet goed. Dat komt omdat de prijs van een product niet alle kosten laat zien die het voor de samenleving met zich meebrengt.

Extern effect

Een **extern effect** is een gevolg voor iemand die niets kocht of verkocht. Het zit niet in de prijs. Is het een nadeel? Dan is het een **negatief extern effect** . Voorbeeld: iemand vapet naast je en jij ademt de damp in.

Vapes en energiedrank

Deze kosten zitten **niet** in de prijs van een vape:

- Damp die anderen inademen.
- Afval van weggegooide wegwerpvapes, met batterijen erin.
- Een deel van de zorgkosten. Die betalen we samen, via de zorgpremie.

Bescherming tegen jezelf

De grootste schade krijgt de gebruiker zelf, bijvoorbeeld een verslaving. Jongeren zien dat risico vaak niet goed. Daarom wil de overheid hen beschermen. Daar gaat les 4.4 over.

Overheidsfalen

Soms werkt een regel van de overheid niet goed. Bijvoorbeeld als jongeren smaakjesvapes illegaal kopen via sociale media. Dat heet **overheidsfalen** .

En Red Bull? Energiedrank en de leeftijdsgrens

In energiedrank zit veel cafeïne (een blikje bevat ongeveer evenveel als een kop koffie) en vaak veel suiker. Voor jongeren kan dat slecht zijn voor slaap en concentratie. In Nederland is er geen wettelijke leeftijdsgrens: sommige supermarkten verkopen het uit zichzelf niet onder de 14 jaar. In Polen, Litouwen, Letland, Roemenië en Hongarije is verkoop aan jongeren onder de 18 wél verboden.

Extern effect of niet?

Gevolg van vapen	Wie heeft er last van?	Extern effect?
Damp die anderen inademen	mensen in de buurt	ja
Weggegooide wegwerpvapes (batterijen, nicotine)	het milieu, iedereen	ja
Zorgkosten bij ziekte later	alle premiebetalers	ja, omdat we de zorg samen betalen
Verslaving, slechter slapen	de gebruiker zelf	nee: de koper draagt het zelf

Kernbegrippen

Marktfalen

De markt werkt niet goed: niet alle kosten zitten in de prijs. Daardoor kopen mensen te veel van iets.

Extern effect

Een gevolg voor iemand die niets kocht of verkocht. Het zit niet in de prijs.

Negatief extern effect

Een nadeel voor anderen. Bijvoorbeeld damp die anderen inademen, of vapes die op straat liggen.

Positief extern effect

Een voordeel voor anderen. Bijvoorbeeld: jij laat je inenten, en daardoor worden anderen ook minder snel ziek.

Paternalisme

Overheidsbeleid dat mensen beschermt tegen keuzes die vooral henzelf schaden, zoals het smaakjesverbod dat jongeren moet beschermen tegen verslaving. Tegenstanders noemen dit betutteling.

Overheidsfalen

Een overheidsmaatregel die het beoogde doel niet (goed) bereikt, bijvoorbeeld doordat mensen de regel omzeilen.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Leg uit wat een 'extern effect' is, in je eigen woorden.

2. Noem twee kosten van vapes die niet in de winkelprijs van een vape zitten.

3. Is een negatief extern effect hetzelfde als een persoonlijk risico dat je zelf neemt? Leg uit.

4. Noem een voorbeeld van een negatief extern effect van energiedrank-gebruik onder jongeren.

Reactie van een winkelier

> “Door het smaakjesverbod kopen jongeren hun smaakjesvapes nu gewoon via sociale media of in het buitenland. Zo lost de overheid niets op, ze duwt het probleem gewoon ergens anders naartoe.”
>
> — Eigenaar van een buurtwinkel

5. Gebruik de bron. Is deze uitspraak een feit of een mening? Leg uit.

6. Vul aan: De prijs van een vape is eigenlijk te laag, want de kosten van ... zitten er niet in. Daardoor kopen mensen ... vapes dan goed is voor iedereen.

Zilver: Toepassing & Rekenen

7. Waarom wil de overheid jongeren extra beschermen tegen vapen, ook als de schade vooral henzelf treft?

8. Iemand vapet in een volle bushalte. Is dit een negatief extern effect, een persoonlijk risico of allebei? Leg uit.

Les 4.2 — Accijns en verbruiksbelasting: de prijs als wapen tegen externe effecten

Leerdoel: Je legt in je eigen woorden uit waarom de overheid belasting heft op producten zoals tabak en frisdrank. Met een stappenplan bereken je een nieuwe prijs.

Theorie & uitleg

Zit niet alle schade in de prijs (les 4.1)? Dan kan de overheid de prijs hoger maken met een extra belasting.

Accijns en verbruiksbelasting

Accijns is een extra belasting op tabak, alcohol en benzine. Op frisdrank en energiedrank zit een andere extra belasting: **verbruiksbelasting** . Beide maken het product duurder. Dan kopen mensen er minder van. Op vapes zit nog geen accijns.

Belasting op frisdrank

Sinds 2024 betaal je ongeveer 26 cent belasting per liter frisdrank. Op een blikje van 0,25 liter is dat ongeveer 6,5 cent. Water is vrij van deze belasting.

Rekenafspraak over de btw

Bij	Zo reken je	Voorbeeld
Accijns en verbruiksbelasting (thema 4)	Zonder btw, tenzij de opgave de btw noemt.	€1,10 + €0,065 = €1,165

In het echt betaal je over de accijns en de verbruiksbelasting óók btw. We laten die weg om het rekenen overzichtelijk te houden.

Werkt een hogere prijs?

Bij iets waar je verslaafd aan bent, blijf je vaak kopen, ook als het duurder wordt. Maar jongeren kopen wél minder als iets duurder wordt. Zij hebben minder geld.

Verbruiksbelasting op frisdrank, per 100 liter

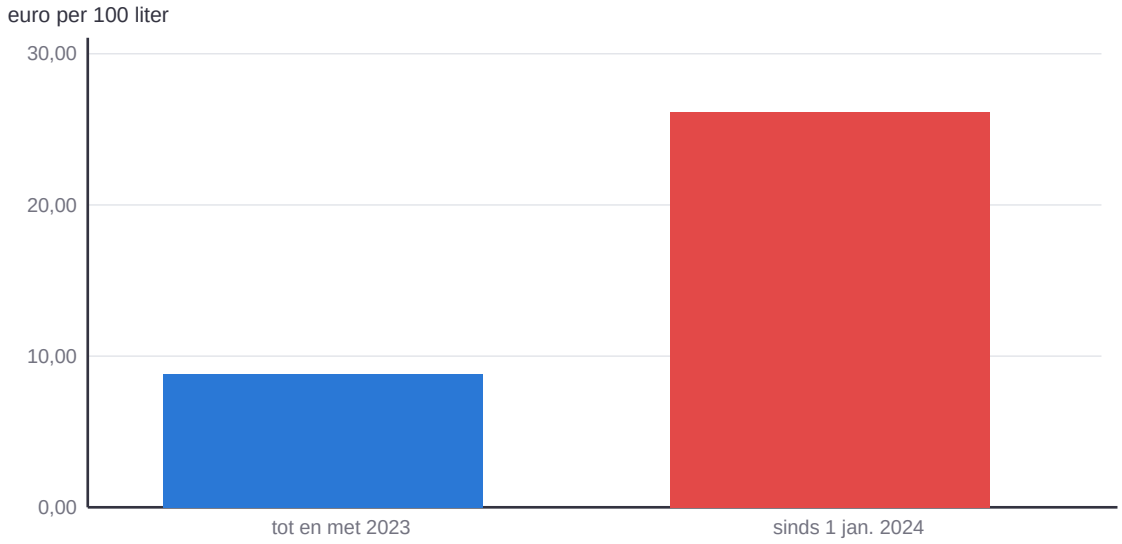

Op een blikje van 0,25 liter is dat nu ongeveer 6,5 cent. Mineraalwater is sinds 2024 vrijgesteld.

Bron: Belastingdienst (tarieven zoals genoemd in de les)

Kernbegrippen

Accijns

Een extra belasting op een paar producten, zoals tabak, alcohol en benzine. Het product wordt daardoor duurder.

Verbruiksbelasting (op alcoholvrije dranken)

Een extra belasting op frisdrank, energiedrank en sap. Op water zit deze belasting niet.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een accijns, en op welke producten wordt accijns geheven?

2. Waarom heft de overheid accijns op bepaalde producten?

3. Hoeveel belasting betaal je ongeveer per liter frisdrank? En op welk drankje zit deze belasting niet?

4. De overheid zet een extra belasting op een product. Wat gebeurt er met de prijs? En wat doen kopers dan meestal?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Een fles frisdrank van 1 liter kost €1,50 zonder belasting. Er komt €0,26 belasting bij (zonder btw). Wat is de nieuwe prijs?

6. Waarom blijven mensen die verslaafd zijn aan sigaretten vaak kopen, ook als de prijs stijgt? En waarom werkt een hogere prijs bij jongeren beter?

7. Water is vrij van de belasting op frisdrank. Wat wil de overheid daarmee bereiken?

Rekenopdrachten

1. Een blikje energiedrank kost €1,10 zonder verbruiksbelasting. De belasting is €0,26 per liter, op een blikje van 0,25 liter. Wat is de nieuwe prijs (btw laten we buiten beschouwing)?

Antwoord (€): _____

2. Een fles wijn kost €5,- zonder accijns. Er komt €1,- accijns bij. Met hoeveel procent stijgt de prijs (zonder btw)?

Antwoord (%): _____

3. Een pakje sigaretten kost €8,- en wordt door een accijnsverhoging €10,-. Met hoeveel procent is de prijs gestegen?

Antwoord (%): _____

4. De verbruiksbelasting op frisdrank ging in 2024 van €0,09 naar €0,26 per liter. Met hoeveel procent is dit gestegen (afgerond op hele procenten)?

Antwoord (%): _____

5. Een fles frisdrank van 1,5 liter krijgt €0,26 per liter aan verbruiksbelasting. Hoeveel belasting zit er op de hele fles?

Antwoord (€): _____

6. Een fles sterke drank kost €10,- zonder accijns. De accijns verhoogt de prijs met 60%. Wat is de nieuwe prijs (zonder btw)?

Antwoord (€): _____

7. Een frisdrankfabrikant verkoopt 2.000 blikjes energiedrank van 0,25 liter per maand. Bij €0,065 verbruiksbelasting per blikje, hoeveel belasting draagt de fabrikant in totaal per maand af?

Antwoord (€): _____

8. Een pakje shag kost na een accijnsverhoging van 30% €9,10 (zonder btw). Wat was de prijs vóór de verhoging?

Antwoord (€): _____

9. Een blikje van €1,10 wordt door de belasting €1,165. Met hoeveel procent stijgt de prijs (1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

Les 4.3 — Subsidies: belonen in plaats van straffen

Leerdoel: Je legt in je eigen woorden uit wat een subsidie is. Je noemt één voorbeeld van een subsidie. Je legt in één zin uit wat de begroting van de overheid is.

Theorie & uitleg

Met accijns (les 4.2) maakt de overheid ongezond gedrag duurder. Maar de overheid kan ook gedrag goedkoper of makkelijker maken dat ze juist wíl. Dat gebeurt vaak met een **subsidie** . Denk aan het Jeugdfonds Sport & Cultuur, dat de contributie van de sportclub betaalt. Of een subsidie op een warmtepomp.

Subsidie

Een **subsidie** is geld van de overheid. Daarmee wordt iets goedkoper of zelfs gratis. Zo wil de overheid gedrag stimuleren, zoals sporten of fruit eten.

Positief extern effect

Soms heeft ook iemand anders voordeel van jouw keuze. Dat heet een **positief extern effect** . Fiets jij naar school? Dan is het minder druk op de weg voor iedereen. Daarom maakt de overheid zulke keuzes soms goedkoper.

Burgerschap — Je mag meedoen

Een subsidie zorgt dat je toch kunt meedoen, bijvoorbeeld sporten, ook als je thuis weinig geld hebt.

Verdieping: belastingvrij water naast belasting op frisdrank

Naast de verhoogde verbruiksbelasting op frisdrank (les 4.2) koos de overheid ook voor een soort "wortel": sinds 1 januari 2024 is **mineraalwater volledig vrijgesteld** van deze verbruiksbelasting. Strikt genomen is dat geen subsidie (de overheid geeft geen geld, ze heft alleen geen belasting), maar het werkt wel vergelijkbaar: water wordt relatief goedkoper vergeleken met frisdrank en energiedrank. Een combinatie van stok én wortel.

Waar gaat het belastinggeld naartoe?

De overheid maakt elk jaar een **begroting** : een lijst met al het geld dat binnenkomt (belastingen) en al het geld dat ze uitgeeft (zorg, onderwijs, subsidies). Het parlement (de Tweede én de Eerste Kamer) moet de begroting goedkeuren. Geeft de overheid meer uit dan er binnenkomt? Dan heet dat een **begrotingstekort** . Dan moet ze geld lenen. Al het geleende geld samen heet de **staatsschuld** .

Stok en wortel: accijns en subsidie vergeleken

	Accijns / verbruiksbelasting (stok)	Subsidie (wortel)
Wat doet de overheid?	maakt ongewenst gedrag duurder	maakt gewenst gedrag goedkoper
Past bij	een negatief extern effect	een positief extern effect
Geld	levert de overheid geld op	kost de overheid geld
Voorbeeld	accijns op tabak, belasting op frisdrank	Jeugdfonds Sport & Cultuur, subsidie op een warmtepomp

Waar gaat het belastinggeld naartoe? Uitgaven van het Rijk in 2027

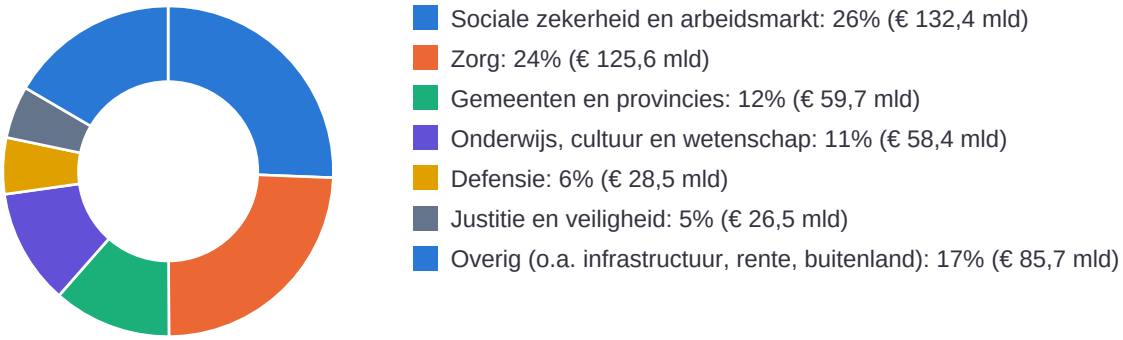

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027 (Prinsjesdag 2026)

Kernbegrippen

Subsidie

Geld van de overheid om iets goedkoper te maken, bijvoorbeeld sporten.

Begroting (rijksbegroting)

Het plan van de overheid voor een jaar: hoeveel geld komt er binnen, en waar geeft de overheid het aan uit?

Begrotingstekort

De overheid geeft in een jaar meer geld uit dan er binnenkomt. Dan moet ze geld lenen.

Staatsschuld

Al het geld dat de overheid heeft geleend en nog moet terugbetalen.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een subsidie?

2. Noem één voorbeeld van een subsidie uit deze les.

3. Leg uit wat een 'positief extern effect' is.

4. Wat is het effect van een subsidie op de prijs voor de gebruiker?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Leg uit waarom de overheid bij een positief extern effect juist wil stimuleren in plaats van straffen.

6. Leg uit waarom een subsidie op sportcontributie de deelname aan sport kan verhogen.

7. De overheid krijgt geld binnen via accijns en verbruiksbelasting. Noem één uitgave uit de begroting die met belastinggeld wordt betaald, en leg uit wie de begroting moet goedkeuren.

8. Een gemeente betaalt de contributie van de sportclub voor kinderen uit gezinnen met weinig geld. Leg uit hoe deze subsidie helpt.

Rekenopdrachten

1. Een sportcontributie kost €120,- per jaar. Het Jeugdfonds vergoedt 100%. Hoeveel betaal je zelf?

Antwoord (€): _____

2. Een fietsabonnement kost normaal €15,- per maand. Met gemeentelijke subsidie krijg je 40% korting. Wat betaal je per maand?

Antwoord (€): _____

3. Een gemeente betaalt €0,60 subsidie per zwemles voor kinderen zonder zwemdiploma. In een zwembad krijgen 25 kinderen 2 keer per week les. Hoeveel subsidie kost dit per week?

Antwoord (€): _____

4. Op een liter mineraalwater zat tot 2024 ongeveer €0,09 verbruiksbelasting; sinds 2024 is dat €0,-. Met hoeveel procent daalde de belasting?

Antwoord (%): _____

5. Een gemeente geeft jongeren 75% korting op een sportabonnement van €200,- per jaar. Wat betaal je zelf?

Antwoord (€): _____

6. Stel: een warmtepomp kost €9.000,- zonder subsidie en €3.600,- met subsidie. Hoeveel procent van de prijs betaalt de overheid?

Antwoord (%): _____

7. Een gemeente subsidieert 500 fietsen met €150,- per fiets. Wat is het totale subsidiebedrag?

Antwoord (€): _____

8. Een sportabonnement kost €25,- per maand. Met subsidie betaal je nog €10,-. Hoeveel procent van de kosten wordt gesubsidieerd?

Antwoord (%): _____

9. Een gemeente geeft een sportclub €0,40 subsidie per jeugdlid per week. De club heeft 300 jeugdleden. Hoeveel subsidie krijgt de club per week?

Antwoord (€): _____

10. Een gezin bespaart €45,- per maand dankzij subsidie op sport en fruit samen. Hoeveel is dat op jaarbasis?

Antwoord (€): _____

Les 4.4 — Betutteling of bescherming? Het grote overheidsdebat

Leerdoel: Je leest een tabel met cijfers over vapegebruik en benoemt één opvallend gegeven. Je kiest een standpunt met één argument.

Theorie & uitleg

Betutteling

Betutteling betekent: de overheid bemoeit zich te veel met wat jij zelf mag kiezen. Sommige mensen vinden het smaakjesverbod betutteling. Anderen zeggen: het is **bescherming** . Het verbod beschermt jongeren tegen verslaving: tegen een keuze die henzelf schaadt.

Let op: dat de zorgkosten voor iedereen zijn, is een **extern effect** (les 4.1). Dan gaat het om schade voor anderen. Dat is een andere reden om in te grijpen.

Burgerschap — Je mag jezelf zijn

Je mag zelf kiezen wat je met je lichaam doet. Maar je keuze kan ook gevolgen hebben voor anderen, bijvoorbeeld via zorgkosten.

Bescherming of betutteling?

Het smaakjesverbod is vooral bedoeld om **jongeren tegen zichzelf te beschermen** : zoete smaken maken vapen aantrekkelijk, en jongeren schatten het risico op verslaving vaak te laag in. De overheid gedraagt zich dan een beetje als een ouder. Wie dat goed vindt, spreekt van **bescherming** ; wie het daar niet mee eens is, noemt het **betutteling** . (Economen gebruiken hiervoor ook het woord paternalisme, van het Latijnse pater : vader.)

Het debat gaat dus eigenlijk over twee vragen: (1) hoe groot is de schade voor anderen (externe effecten)? en (2) mag de overheid mensen tegen zichzelf beschermen, en geldt dat voor volwassenen net zo goed als voor minderjarigen?

Rechtsstaat: ook de overheid moet zich aan de regels houden

Een tabaksfabrikant vond dat het smaakjesverbod niet mocht. Het bedrijf stapte naar de rechter. In november 2024 zei de rechter: het verbod mag wel, want het beschermt de gezondheid van jongeren. In Nederland kun je dus een besluit van de overheid laten controleren door een rechter.

De machtenscheiding: wie doet wat bij het smaakjesverbod?

In Nederland is de macht verdeeld over drie delen. Dat heet machtenscheiding. Zo kan niemand alle macht krijgen. Bij het smaakjesverbod zie je alle drie:

- **Wetgevende macht** (regering en parlement): de Tweede en Eerste Kamer maakten samen met de regering de Tabaks- en rookwarenwet. Op basis van die wet maakte de regering de regels over smaakjes.
- **Uitvoerende macht** (regering en ministeries): de NVWA, een dienst van de overheid, controleert winkels en kan boetes geven.

• **Rechterlijke macht** (onafhankelijke rechters): de rechter controleerde of het verbod wel mocht. Het antwoord was ja.

Bron:

CBS, Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2025 (Gezondheidsenquête/ Leefstijlmonitor). Het percentage jongeren dat zegt dagelijks of af en toe een e-sigaret te gebruiken. Volgens het CBS is de stijging bij 12- tot 18-jarigen in 2024 zo klein, dat die ook door toeval kan komen. Docent: controleer vóór gebruik of er nieuwere cijfers zijn.

Jaar	Vapet (12 tot 18 jaar)	Vapet (18 tot 25 jaar)	Maatregel in dat jaar
2021	1,3%	2,3%	
2022	3,7%	7,3%	
2023	6,1%	13,0%	Online verkoop van vapes verboden (juli)
2024	7,6%	8,6%	Smaakjesverbod geldt in alle winkels (januari); geen vapes meer in supermarkten (juli)

Jongeren die dagelijks of af en toe vapen (de CBS-tabel als grafiek)

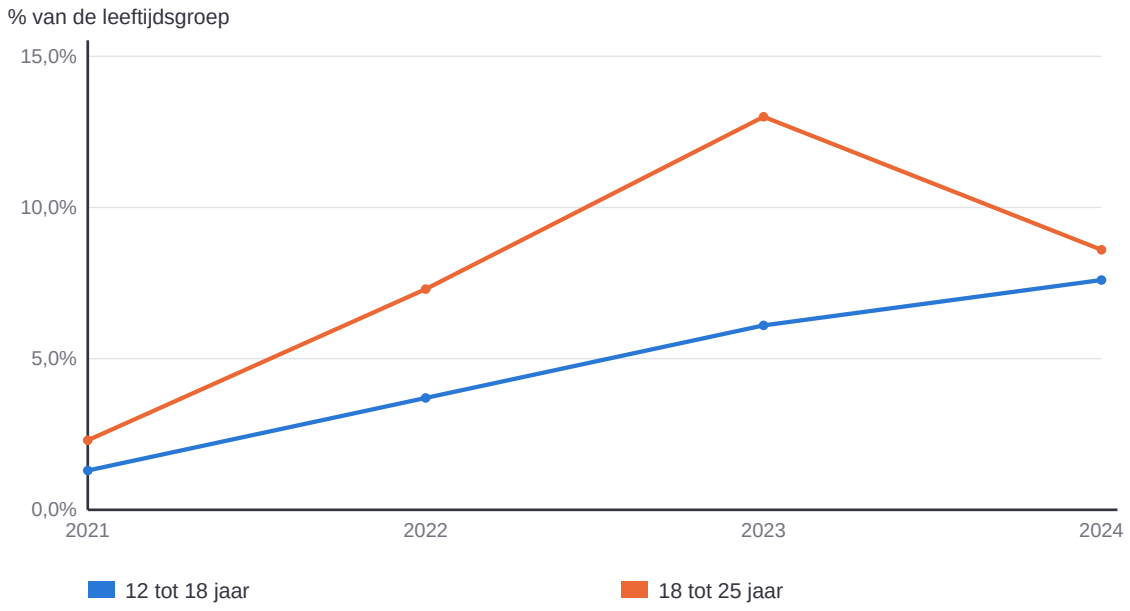

Juli 2023: online verkoop verboden. 2024: smaakjesverbod in alle winkels en geen vapes meer in supermarkten. Daalt het daarna, dan bewijst dat nog niet dat de maatregel de oorzaak is: samenhang is geen oorzaak.

Bron: CBS, Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2025

Kernbegrippen

Betutteling

Als mensen vinden dat de overheid zich te veel bemoeit met hun eigen keuzes.

Rechtsstaat

Een land waarin ook de overheid zich aan de wet moet houden. Een rechter kan een besluit van de overheid controleren.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat betekent 'betutteling' in de context van overheidsbeleid?

2. Hield het smaakjesverbod op vapes stand bij de rechter?

3. Noem één argument vóór en één argument tegen het smaakjesverbod.

4. Noem een instrument dat de overheid kan gebruiken om gedrag rond vapes en energiedrank te beïnvloeden.

5. Noem de drie machten van de machtenscheiding en geef bij elke macht aan wie dat bij het smaakjesverbod was.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Waarom is het onderscheid tussen minderjarigen en volwassenen relevant in het betuttelingsdebat?

7. Leg uit waarom een verbod niet altijd het gewenste effect heeft, ondanks goede bedoelingen.

8. Kijk naar de tabel in deze les. Hoeveel procent van de 12- tot 18-jarigen vapete in 2021? En in 2024? Wat valt je op?

9. Kies je standpunt en maak de zin af: Ik ben vóór / tegen een verbod op energiedrank onder de 16, want ...

10. Waarom is het belangrijk dat de rechter onafhankelijk is van de regering? Gebruik het voorbeeld van de tabaksfabrikant.

Les 4.5 — Ontwerp zelf overheidsbeleid

Leerdoel: Je ontwerpt zelf overheidsbeleid voor een nieuw product, en kiest en onderbouwt welk instrument je inzet.

Theorie & uitleg

Je zag in dit thema hoe de overheid ingrijpt bij vapes en frisdrank: met accijns, verbruiksbelasting, subsidies en regels. Nu doe je dat zelf. Het gaat om een verzonnen product: **SnelBrand** , een energiedrankje dat veel jongeren drinken. Uit onderzoek blijkt dat het hartklachten kan geven als je er veel van drinkt.

Kernbegrippen

Accijns / verbruiksbelasting : een extra belasting op één soort product. De prijs gaat omhoog.

Subsidie : geld van de overheid om gezonder gedrag goedkoper te maken.

Leeftijdsgrens : een regel over vanaf welke leeftijd je iets mag kopen.

Hoe zit het nu echt met energiedrank?

In Nederland is er **geen wettelijke leeftijdsgrens** voor energiedrank. Sommige supermarkten verkopen het niet aan kinderen onder de 14 jaar. In een paar andere EU-landen, zoals Polen en Litouwen, mag je het onder de 18 niet kopen. Nederland kiest (nog) voor afspraken met supermarkten en voor voorlichting.

Kernbegrippen

Leeftijdsgrens

Een regel over vanaf welke leeftijd je iets mag kopen. Voor tabak, vapes en alcohol is dat 18 jaar.

Oefeningen & rekenopdrachten

Brons: Kennis & Begrip

1. Noem twee instrumenten die de overheid kan inzetten tegen een schadelijk product.

2. Wat is een subsidie?

3. Wat is een leeftijdsgrens?

Zilver: Toepassing & Rekenen

4. Waarom kan een verbod soms averechts werken?

5. Waarom is een hoge accijns niet voor elk schadelijk product even effectief?

Extra rekenopdrachten

Niveau 2F

1. [2F] Een pakje shag kost €12,-. De accijns daarop is 65% van de prijs. Hoeveel euro accijns zit er ongeveer in?

Antwoord (€): _____

2. [2F] Een blikje energiedrank kost €1,20. Door de verbruiksbelasting komt er €0,07 bij. Hoeveel procent stijgt de prijs (afgerond op hele procenten)?

Antwoord (%): _____

3. [2F] Een schoolkantine verkoopt 150 flesjes water per week, met €0,20 korting per flesje dankzij subsidie. Hoeveel subsidie is dat totaal per week?

Antwoord (€): _____

4. [2F] In een (verzonnen) klas van 28 leerlingen heeft 25% weleens een vape geprobeerd. Hoeveel leerlingen zijn dat?

Antwoord: _____

5. [2F] Een fles sterke drank kost €4,50 zonder accijns. Met 80% accijns erbij, wat is de nieuwe prijs (zonder btw)?

Antwoord (€): _____

6. [2F] Een blikje frisdrank van 0,33 liter krijgt €0,26 per liter verbruiksbelasting. Hoeveel cent is dat op dit blikje?

Antwoord (cent): _____

7. [2F] Een fietssubsidie dekt 30% van een fiets van €500,-. Hoeveel euro subsidie is dat?

Antwoord (€): _____

8. [2F] Een pakje sigaretten kost €9,60 inclusief accijns. De accijns is €6,-. Hoeveel procent van de prijs is accijns?

Antwoord (%): _____

9. [2F] Een schoolkantine verkoopt 80 stuks fruit per dag, met €0,50 subsidie per stuk. Hoeveel subsidie is dat per schoolweek van 5 dagen?

Antwoord (€): _____

10. [2F] Een blikje energiedrank van 0,25 liter kost €1,10. Er komt €0,26 verbruiksbelasting per liter bij. Hoeveel cent belasting is dat per blikje?

Antwoord (cent): _____

Deze pagina is bewust leeg gelaten.

Toetsvoorbereiding

De toets van toetsblok 2 gaat over thema 3 (Temu, Shein & de echte prijs van je kleding) en thema 4 (Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid). Werk deze pagina's door in de week vóór de toets:

1. Lees elk leerdoel en vink het vakje aan als je het echt kunt. Twijfel je? Lees die les nog eens door en maak de opdrachten opnieuw.
2. Schrijf bij elk kernbegrip in je eigen woorden op wat het betekent, zonder te spieken. Controleer daarna bij de les of je het goed had.
3. Maak de eindquiz van beide thema's online. Je ziet meteen wat je goed en fout hebt.

Eindquiz thema 3: vlaconomie.nl/thema-3/eindquiz

Eindquiz thema 4: vlaconomie.nl/thema-4/eindquiz

Leerdoelen online afvinken: vlaconomie.nl/leerjaar2/leerdoelen

Leerdoelen — kan ik dit?

Thema 3 — Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Les 3.1 — Een trui voor €4,-: hoe kan dat?

- ☐ Je legt in je eigen woorden uit wat schaarste is. Je noemt één voorbeeld van een grens van de aarde. Je herkent één truc waarmee een shopping-app je verleidt.

Les 3.2 — Welvaart in enge zin en brede welvaart: wat is de échte prijs?

- ☐ Je legt in één zin uit dat "goedkoop" niet altijd "goed voor iedereen" betekent. Je noemt één voorbeeld bij kleding.

Les 3.3 — Externaliteiten: de kosten die niet op het prijskaartje staan

- ☐ Je legt in je eigen woorden uit wat een negatief extern effect is. Je noemt één voorbeeld bij goedkope kleding.

Les 3.4 — Wereldwijde handelsstromen: hoe reist jouw trui de wereld rond?

- ☐ Je beschrijft in eigen woorden dat een kledingstuk via meerdere landen bij jou terechtkomt. Je noemt daarbij minstens twee landen of stappen.

Les 3.6 — Bewust kopen: check je eigen kledingstuk

- ☐ Je onderzoekt een eigen kledingstuk op label, materiaal en keurmerk, en beoordeelt hoe bewust deze aankoop was.

Thema 4 — Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Les 4.1 — Waarom bemoeit de overheid zich met jouw vape?

- ☐ Je legt in je eigen woorden uit wat een negatief extern effect is. Je noemt één voorbeeld bij vapes of energiedrank.

Les 4.2 — Accijns en verbruiksbelasting: de prijs als wapen tegen externe effecten

- ☐ Je legt in je eigen woorden uit waarom de overheid belasting heft op producten zoals tabak en frisdrank. Met een stappenplan bereken je een nieuwe prijs.

Les 4.3 — Subsidies: belonen in plaats van straffen

- ☐ Je legt in je eigen woorden uit wat een subsidie is. Je noemt één voorbeeld van een subsidie. Je legt in één zin uit wat de begroting van de overheid is.

Les 4.4 — Betutteling of bescherming? Het grote overheidsdebat

- [ ] Je leest een tabel met cijfers over vapegebruik en benoemt één opvallend gegeven. Je kiest een standpunt met één argument.

Les 4.5 — Ontwerp zelf overheidsbeleid

- [ ] Je ontwerpt zelf overheidsbeleid voor een nieuw product, en kiest en onderbouwt welk instrument je inzet.

Kernbegrippen — weet ik wat het betekent?

Schrijf de betekenis in je eigen woorden op. Kijk daarna bij de les of je het goed had.

Thema 3 — Temu, Shein & de echte prijs van je kleding

Schaarste

Ultrafast fashion

App-trucs (verleidingstechnieken)

De grenzen van de aarde

Verborgen kosten (bij 'gratis verzending')

Welvaart in enge zin

Brede welvaart

Hier en nu / later / elders

Extern effect (externaliteit)

Negatief extern effect

Productiekosten

Maatschappelijke kosten

Globalisering

Specialisatie

Primaire sector

Secundaire sector

Tertiaire sector

Quartaire sector

Europese Unie (EU)

Interne markt (EU)

Importheffing (invoerrecht)

WTO (Wereldhandelsorganisatie)

Vrijhandel

Protectionisme

Keurmerk

Thema 4 — Vapes, Red Bull & de betuttelende overheid

Marktfalen

Extern effect

Positief extern effect

Accijns

Verbruiksbelasting (op alcoholvrije dranken)

Subsidie

Begroting (rijksbegroting)

Staatsschuld

Betutteling

Rechtsstaat

Leeftijdsgrens